

Rezumatul tezei de doctorat
Transformări economice și sociale din județul Cluj în perioada 1944-1948

Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Istorie-Filosofie

Transformări economice și sociale din județul
Cluj în perioada 1944-1948
Teză de doctorat

Conducător științific
Prof. Univ. Dr.
Csucsuja István

Doctorand
Lakatos Artur

Cluj-Napoca
2010

Cuprins

Introducere	2.
1. Procesul de instaurare a regimului comunist în România și implicațiile ei economice. Partidul Comunist Român, forța socială și politică a schimbărilor, în județul Cluj.	5.
2. Situația economică a județului și a orașului Cluj după război. Reorganizarea vieții administrative, sociale și economice	54.
3. Refacerea industrială din Cluj și depunerea bazelor dezvoltării în direcția socialistă	144.
Capacitatea industrială a Clujului în perioada precedentă războiului	144.
Procesul și eforturile de refacere industrială	149.
Naționalizarea socialistă a industriei	181.
4. Activitatea instituțiilor financiare din Cluj, 1944-1948	192.
5. Situația agriculturii și opțiunile pentru rezolvarea problemei agrare	217.
Schimbări în structurile funciare prin aplicarea legii CASBI	217.
Reforma agrară din 1945 și impactul ei în județul Cluj	224.
6. Impactul măsurilor inițiate de comuniști asupra vieții sociale și cultural-bisericească	281.
Situația economică a Bisericii Unitariene din Transilvania 1944-1948	281.
Circumstanțele naționalizării școlilor bisericești maghiare din Cluj	304.
Concluzii	334.
Bibliografie	337.

Cuvinte-cheie

Județul Cluj, economie, transformări sociale, schimbări economice, stare de război, Partidul Comunist din România, viață bancară, unități industriale clujene, reforma agrară din 1945, legea CASBI, ocupație germană, deportări, etatizarea școlilor bisericesti, anul 1948, naționalizările din 1948.

Introducere

Teza noastră de doctorat și-a propus cercetarea, prezentarea și analiza situației generale economice și sociale ale unei arii geografice și unități administrativ-teritoriale bine definite, cel al județului Cluj, cu privire deosebită asupra orașului Cluj, într-o perioadă scurtă a istoriei, dar cu atât mai importantă și cu evenimente care au avut consecințe majore privind viitorul, cel al perioadei 1944-1948, adică de la eliberarea orașului în război de sub ocupația nazistă până în clipa schimbărilor intervenite pe plan economic din vara anului 1948, schimbări care au avut menirea de a crea condiții pentru viabilitatea unui regim monolitic, totalitar, caracterizat pe plan economic prin dominația proprietății de stat și prin planificare centrală a producției.

Perioada 1944-1948, nu numai în județul Cluj, ci pe întregul teritoriu al României, respectiv în întreaga Europă Centrală și de Est intrată în sfera de influență a Uniunii Sovietice victorioase în război, a reprezentat o perioadă de tranziție, caracterizată prin lipsuri și neajunsuri create de condițiile de război, dar și un spirit al societății epocii caracterizat prin sensibilitate socială, propagandă relativ nestingherită a ideilor marxisto-leniniste și o tendință de a rezolva lipsurile și neajunsurile generală prin folosirea unei „mâini forte”, la nevoie, prin măsuri de austeritate și control accentuat de stat. Aceste tendințe s-au concretizat, de exemplu, ca să oferim o incursiune, chiar de la început, în subiectele principale ale tezei, prin mobilizarea populației civile prin forță la „muncă voluntară”, intervenția Statului, respectiv al organelor administrației publice în reglementarea mecanismelor de piață privind maximizarea anumitor prețuri (măsuri care de multe ori au dus la sporirea fenomenului comerțului la negru), prioritatea comenzilor militare și de stat în cazul unităților industriale, recrutările cu forță de bunuri de la populația civilă, implementarea Reformei Agrare, pe parcursul căruia de multe ori, organele superioare au fost nevoite să anuleze și să refacă hotărârile aduse de Comitetele locale, etc. Dar toate aceste măsuri pot fi încadrate în două categorii distincte: unele au fost aduse strict ca consecințe ale anumitor situații excepționale, și care au avut menirea

de a face față provocărilor, respectiv sanarea vieții economice și sociale, în scopul garantării unui anumit nivel, în cadrul clasic, obișnuit al acestuia, iar altele au avut menirea ca să contribuie la transformarea întregii societăți într-o structură după modelul socialist oferit de Uniunea Sovietică, chiar și prin prețul unor consecințe grave irațional de mari, cum de exemplu și scăderea producției agricole în urma efectuării Reformei Agrare, sau riscul asumat cu bună știință de către autoritățile centrale a faptului că în urma naționalizărilor din 1948 efectuate în marea industrie, noi directori, numiți în majoritatea cazurilor din rândurile muncitorimii, s-ar putea să nu facă față provocărilor și acest lucru să contribuie la decăderea producției.

Pentru realizarea cercetării s-a folosit o bază documentară vastă și foarte variată, cu foarte multe tipuri de surse diferite, alcătuită atât din izvoare editate, cât și inedite. Deoarece baza oricărei lucrări ce se dorește a fi prestigioasă în domeniul Științelor Istorice, baza principală a inspirației autorului trebuia să reprezinte sursele inedite din categoria documentelor de arhivă, aflate în custodia unor instituții arhivistice din țară și din străinătate, atât de stat, cât și aflate în custodia altor instituții.

În rândul acestor surse, pe parcursul cercetărilor baza fost reprezentată de colecția extrem de bogată a Arhivelor Naționale, Direcția Județeană Cluj, instituție în a cărei săli de cercetare am reușit să parcurg, fără intenția de a exagera, câteva kilometri bune de material arhivistic, stocat în fonduri și colecții diferite, și nici așa nu s-a putut efectua exploatarea în totalitate a tuturor surselor disponibile, acest lucru reprezentând baza unei plan de lucru pe viitor, posibil al unui proiect postdoctoral. Între fondurile accesate fondurile unor bănci (pe parcursul accesării acestora am întâmpinat probleme serioase de infrastructură, din simplul motiv că subsemnatul a fost prima persoană care a solicitat aceste fonduri, multe dintre dosarele cu documente nefiind aranjate până în clipa solicitării), a diferitor unități economice industriale, între care atât a unor întreprinderi foarte mari, cum ar fi Atelierele CFR, cât și a unor unități cu numai câteva zeci de angajați, fondurile și colecțiile unor partide, respectiv forțe politice și sociale, cum ar fi Partidul Comunist din România, ulterior Partidul Muncitoresc Român, Uniunea Populară Maghiară, Comitetul Democrat Evreiesc, fondurile unor unități școlare, al unităților administrativ-teritoriale locale (Primăria, Prefectura, Jandarmeria), etc. Tipurile de documente găsite au reprezentat o varietate și mai largă, între acestea regăsindu-se

registre de intrări-ieșiri, registre școlare, documente care ilustrează efectuarea unor tranzacții cu caracter economic, rapoarte, procese-verbale, tabeluri cu caracter sintetic, bilanțuri contabile, etc. De multe ori, documentele relevante privind o anumită problemă au fost descoperite în locuri în care nu ne așteptam, de exemplu, multe dintre datele referitoare la situația și activitatea băncilor clujene s-au găsit în fondul Camerei de Comerț și Industrie, și, deși fondul CASBI se găsește încă, în clipa scrierii acestor rânduri, pe indexul fondurilor care nu pot fi cercetate, referințe valoroase privind aplicarea acestei legi de război se găsesc în fondul instituției Prefecturii Cluj în mediul rural.

Între celelalte instituții arhivistice de stat consultate trebuie să menționăm Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București, al Arhivelor Naționale ale Ungariei din Budapesta și Arhivele Institutului și Muzeului de Istorie Militară a Ungariei. La realizarea capitolului privind situația economică a bisericilor s-au găsit documente importante în Arhivele bisericilor Reformate, Romano-Catolice și Unitariene. Surse valoroase de documente originale se găsesc și în volumele de documente editate, precum și în colecțiile de documente nepublicate ale anumitor biblioteci și fundații. Dintre volumele de colecții de documente trebuie să menționăm în primul rând colecțiile de documente ale căror realizare poartă numele colaboratorilor Fundației pentru o Societate Deschisă, În frunte cu Lucian Nastasă, dar și în istoriografia maghiară (atât în cadrul celui din Ungaria, cât și în cazul cercetărilor din cadrul minorității maghiare din România) recentă există o preocupare foarte accentuată, ale căror rezultate Dintre aceștia din urmă trebuie să evidențiez colecțiile de documente ale Fundației Jakabffy Elemér din Cluj.

Pe lângă documentele de arhivă, o sursă valoroasă de documentare este reprezentată și de presa vremii respective. Trebuie să precizăm însă, că studierea presei vremii trebuie făcută cu foarte mult spirit critic, deoarece în condițiile vremii exista un anumit nivel de cenzură, atât oficială, legală, cât și una neoficială, bazată pe spiritul vremii. Cu toate acestea, foarte multe informații valoroase, atât factuale, cât și de interpretare, se găsesc pe paginile ziarelor vremii, care de multe ori pot să reprezinte capcane serioase pentru un istoric (de exemplu, numai din cotidienele vremii cercetătorul secolului al XXI-lea n-ar fi aflat nimic despre jafurile comise de către soldații Armatei Roșii la adresa populației civile), dar totodată oferă și perspective bune asupra realităților

epocii respective și chiar direcții noi de cercetare pentru cei cărora le place metoda analizei și comparației surselor de presă.

Pe parcursul adunării de date și informații am încercat să exploatez și posibilitățile oferite de istoria orală. Mai multe persoane, supraviețuitori ai acelor vremuri, au avut amabilitatea de a sta de vorbă cu autorul, pe parcursul acestor ultimi ani. Mai multe persoane dintre cei intervievați în clipa de față deja nu se mai află în viață.

Pe lângă sursele inedite, și cele edite sunt foarte importante. Dacă cele din prima categorie reprezintă noutatea, originalitatea unei teze, cele din urmă ilustrează bazele cunoștințelor autorului în subiectul tratat. Reprezintă atât surse documentare, cât și bază de comparație pentru un autor care dorește să aducă ceva nou. Bibliografia vastă folosită în cazul acestei lucrări se împarte în lucrări cu caracter general, adică cărți și alte lucrări ale căror subiecte tratate sunt cu mult mai vaste, mult mai largi decât tematica noastră, însă care conțin informații cu caracter general, câteodată și cu caracter specific, utile și în cazul nostru. Alte lucrări au un caracter mai special, și sunt dedicate unor problematici în care și teza noastră este direct interesată, cum ar fi opera lui Dumitru Șandru despre efectuarea reformei agrare din 1945, al lui Marcela Sălăgean privind administrația publică, structura și activitatea acestuia sub ocupația sovietică a Transilvaniei de Nord, sau studiul lui Ildikó Lipcsey despre legea CASBI și consecințele aplicării acestuia. Iar gama acestor lucrări este una foarte variată, de la problema educației în școlile bisericesti până la dezvoltarea producției industriale sau de la realitățile lumii agrare până la problema deportărilor efectuate de marile puteri totalitariste.

Cu realizarea acestei teze s-a încercat redarea unui tablou cu imaginea de ansamblu a tot ce au însemnat realitățile sociale și economice ale acelor vremuri în județul Cluj, și totodată surprinderea caracteristicilor principale ale fenomenelor sociale care au modelat viața cotidiană a acelor vremuri. Pentru a oferi o privire structurată, și teza noastră este structurată în șase capitole mari, care fiecare la rândul lui tratează problematici diferite, care acoperă anumite sectoare bine definite ale vieții economice și sociale. Acestea sunt, după cum urmează:

1. Procesul de instaurare a regimului comunist în România și implicațiile ei economice. Partidul Comunist Român, forța socială și politică a schimbărilor în județul Cluj.

Acest prim capitol are un caracter introductiv, și este compus din două părți diferite, distincte ca și subiect și mod de abordare. Prima parte a capitolului se referă la instaurarea regimului comunist în România, făcând o prezentare sumară, generală și sintetică al evenimentelor care s-au produs pe parcursul intervalului de timp 1944-1948 în România. Bazat în mare măsură pe operele cu caracter sintetic ale unor autori consacrați din țară (Dinu C. Giurescu, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Marcela Sălăgean, Marius Bucur) cât și a unor străini, dar buni cunoscători ai realităților românești (Keith Hitchins, Dennis Deletant, Margit Földesi), dar și pe o interpretare individuală a autorului, sunt evidențiate mai ales evenimentele majore în evoluția politică a țării, dar și alte aspecte, cum ar fi chestiunea Armistițiului din 31 august 1944, sau cea a relației forțelor politice de stânga cu bisericile autohtone, atât românești, cât și minoritare.

Din punctul de vedere al cercetării, cealaltă parte a acestui capitol, cea referitoare la situația Partidului Comunist pe teritoriul județului Cluj, este cu mult mai importantă, și reprezintă de fapt prezentarea forței politice principal responsabilă pentru schimbările intervenite în viața societății. Deși se știe, că în epoca respectivă oamenii locului n-au avut impact semnificativ asupra evoluției evenimentelor la nivel național, iar deciziile importante au fost adoptate la București și mai ales, la Moscova, cureaua de transmisie ale acestora era reprezentată de activiști nivelului local. Scopul nostru n-a fost atât redarea unor percepții ale persoanelor din structurile superioare de conducere, ci mai mult oferirea unei priviri asupra ansamblului preocupărilor oamenilor „din prima linie” a unei structuri piramidale. Această parte s-a realizat, mai ales, pe baza unor documente inedite aflate în arhiva bogată a Partidului Comunist, cum ar fi circulare, rapoarte, procese verbale de ședință, etc., și are un caracter dublu : pe de o parte, ne oferă o perspectivă microistorică, căpătând în cadrul ei importanță subiecte precum personalitatea activiștilor de celulă, preocupările cotidiene majore ale membrilor de partid, similitudine sau deosebire în atitudine față de ideologia oficială impusă de sus și în cazul în care existau neînțelegeri, preocuparea pentru „educarea” membrilor simpli în

direcția dorită de către superiori ideologici. Pe de o altă parte am ținut cont și de aspectul socio-antropologic al problemei, analiza noastră extinzându-se într-o manieră analitică asupra unor chestii cum ar fi componența etnică a Comitetului Județean Cluj, dar și a mai multor celule, legăturile membrilor de partid cu alte forțe sociale și politice ale vremii respective, componența etnică, socială și intelectuală ale anumitor structuri, etc. Pe parcursul analizei surselor și al formulării concluziilor, a trebuit să remarcăm preocuparea, în anul 1945, a cadrelor responsabile în special față de două probleme majore, una fiind crearea, în spirit internaționalist, o structură de partid în care să se regăsească atât români, cât și principalele minorități conlocuitoare-a fiind vorba mai ales de maghiari și evrei- precum și crearea unui anumit echilibru între structurile de cadre, dar și între revendicările naționale diferite ale membrilor și simpatizanților, iar a doua problemă de anvergură fiind preocuparea majoră pentru extinderea bazei Partidului și în mediul rural, prin agitație, munca voluntară a membrilor de partid în sate și comune, dar și o documentare minuțioasă, încă din primele momente, realizată împotriva elementelor socotite a fi „reacționare” și „dușmănoase” în acest mediu. Un studiu important și interesant ar fi urmărirea evoluției soartei oamenilor catalogați a fi „ reacționari” în aceste rapoarte de activitate timpurii în urma instaurării regimului stalinist, felul în care au avut – sau n-au avut- impact aceste rapoarte timpurii asupra sorții acestora.

Ultimele câteva pagini din acest capitol fac incursiune și într-un alt domeniu al științelor sociale contemporane, făcând o scurtă incursiune – este drept, numai la nivelul percepției locale- asupra evenimentelor de impact major petrecute în lumea relațiilor internaționale ale vremii, ce percepție au avut acești oameni simpli, numai pe baza cunoștințelor obținute din zierele vremii, și a vorbei vii, despre actorii principali ca Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Marea-Britanie, asupra evenimentelor legate de război și de după terminarea acestuia, cum ar fi conferința de la Potsdam, etc. Aceste percepții, surprinse pe moment, pot să reprezinte indicii importante asupra modului de a gândi care caracteriza epoca respectivă, dar și asupra efectelor unei propagande antifasciste, anticapitaliste și pro-socialistă, care domina viața cotidiană a Clujului anilor respectivi.

2. Situația economică a județului și orașului Cluj după război. Reorganizarea vieții administrative, sociale și economice

Acest capitol este cel mai mare din întreaga teză ca și extindere cantitativă, și tratează o problemă vastă și variată. Din punct de vedere cronologic, pornește prezentarea sumară a evenimentelor, la o scară europeană, națională și regională, de la începutul celui de-al doilea război mondial, a cărui caracteristici generale sunt sintetizate pe baza operelor unor mari experți al domeniului, cum ar fi A. Milward, R. J. Crampton, J. Stokesbury, A. J. P. Taylor, Iván Berend, etc. Deoarece scopul nostru nu era însă sintetizarea unor evenimente majore despre care s-au scris biblioteci întregi deja, ci crearea unui cadru introductiv pentru subiectele principale ale tezei noastre, m-am concentrat mai ales asupra caracteristicilor războiului pe plan economic, subliniind caracterul unic, special, nemaiîntâlnit al acestuia prin faptul că în nici un război precedent acestuia, prin implicația ideologiei politice asupra mobilizării resurselor. Acest lucru era cel mai caracteristic pentru Germania nazistă, dar nici aliații occidentali, sau nici Uniunea Sovietică nu făceau o excepție de la acest lucru. Războiul total a însemnat o tendință spre o mobilizare totală, în scopul câștigării prin orice preț al acestui război distrugător, în scopul- cum îi explica Stalin lui Milovan Djilas- impunerea propriei concepții politice la cei învinși. Iar pentru asta nu se aplica numai subordonarea economiei controlului administrativ al statului, măsuri de austeritate privind bunurile de consum și măsuri de mobilizare totală, ci, după caz și distrugerii strategice – cum erau, în cazul orașului Cluj, bombardamentele aliate din vara anului 1944, care cu toate că nu erau cele mai importante bombardamente nici din punct de vedere cantitativ, nici din punct de vedere strategic, dar au o semnificație importantă cât privește lucrarea noastră-, sabotajul și evacuarea teritoriului abandonat din motive militare, pentru regiunea noastră, din punct de vedere economic, probabil cel mai important aspect de acest fel fiind dezmembrarea fabricilor și transportarea aparatelor acestuia în spatele liniilor de front.

Un alt eveniment important care și-a pus amprenta asupra evoluției societății, și nu numai din punct de vedere politic și etnic, este Arbitrajul de la Viena, care a împărțit Transilvania în două, între cele două state care se aflau în dispută asupra acestei provincii. Deși opera în totalitate a puterilor fasciste ale Axei, și a avut consecințe legale

numai timp de patru ani, a adus anumite consecințe și transformări pe plan politic, cel etnic, economic și cultural.

Problema Arbitrajului are o bibliografie vastă atât în istoriografia românească, cât și în cea maghiară, și în majoritatea cazurilor este vorba de opere foarte bine documentate, dar partizane din punct de vedere național. În teza noastră am încercat să evităm capcana interpretărilor politicianiste, și bazat pe bibliografie- în care intră și memorialistica, presa vremii, precum și anumite documente oficiale chiar din anumite arhive militare- și ne-am concentrat mai mult asupra aspectelor strict legate de economie, aspect asupra căruia există deja câteva lucrări, cum ar fi cele ale lui Berend, Ránki sau Petre Poruțiu. La descrierea climatului general politic al epocii la nivelul întregii Europe, ne-am permis o scurtă incursiune și în lumea relațiilor internaționale. Putem afirma, că deși nici una din cele două părți n-a fost complet mulțumită de textul Arbitrajului, în oglinda cifrelor obiective, Ungaria a avut numai de câștigat iar România, numai de pierdut, fie vorba de orice dimensiune a problemei : cel al teritoriului, populației, economiei, etc. În urma punerii în aplicare a Arbitrajului, foarte mulți români din Transilvania de Nord- fiind vorba mai ales de populația urbană: întreprinzători, mari burghezi, cadre universitare, angajați în administrația publică, etc- s-au refugiat pe teritoriul României trunchiate, iar acest lucru a produs inevitabil, în multe cazuri, și schimb de proprietate, proprietățile acestor persoane trecând în proprietatea unor cetățeni maghiari, de multe ori pe baza unor înțelegeri reciproc avantajoase, transpuse în practică prin contracte de vânzare-cumpărare sau schimb în natură. Fenomenul s-a produs și la sfârșitul războiului, în urma abrogării Dictatului, dar într-un sens invers, lucru care nu era neapărat cel mai negativ eveniment posibil din perspectiva unor cetățeni maghiari, date fiind circumstanțele vremii, de exemplu, în cazul reformei agrare din 1945, când mulți proprietari care se refugiau ulterior în Ungaria preferau exproprierii vânzarea terenurilor la cetățeni români scutiți de litera legii respective. Alt aspect important de modificare a relațiilor economice în urma Arbitrajului era modificarea conjuncturii în producția agricolă, cea industrială și comercială, dar și pe plan administrativ și infrastructural. Ungaria nu era România, ci o altă țară, cu geografie și preocupări strategice diferite, fapt care o să însemne o conjunctură, favorabilă unor ramuri, defavorabilă pentru altele. Este de remarcat că mai ales în cazul orașului Cluj și a zonei

rurale din jurul acestuia, cu care se afla într-o simbioză economică aproape perfectă, n-au fost întrerupte liniile de comunicare și de aprovizionare, fie din îngăduința noilor autorități, fie prin simplul fapt că acest lucru nu numai că nu era o prioritate, dar ar fi fost și un lucru contraproductiv, fie din ambele motive.

Un alt eveniment nefast, care și-a pus amprenta nu numai asupra societății locale, ci în general pe întreaga Europă, care reprezintă unul din cele mai macabre genociduri din istoria omenirii și a căror efecte se răsfrâng și asupra zilelor de azi a fost Holocaustul evreilor, precedat de măsurile antisemite și de deportarea acestora în lagărele de muncă silnică și de exterminare.

Deoarece populația evreiască a orașului a fost una semnificativă, nu puteam să nu abordăm și problematica deportării acestora. În ultima vreme, există câteva cărți și studii de mare valoare, publicate în acest subiect, între autori acestora noi trebuind să menționăm nume precum Tibori Szabó Zoltán, Löwy Dániel, Gidó Attila, dar și memorialistica lui Bethlen Béla sau Balázs Egon. Multe date importante sunt furnizate de presa vremii, mai ales în urma eliberării Clujului de sub ocupație fascistă, precum și documentele din arhivă a Comitetului Democratic Evreiesc. Ziarele de limbă maghiară din perioada valabilității Dictatului ne furnizează anumite manifestări și articole care ilustrează bine spiritul general antisemit al vremii, dar adevărata tragedie- care a depășit cu mult în gravitate măsurile legislative și nelegale discriminatorii din anii precedenți- a început odată cu ocupația germană, începută în martie 1944 și care s-a terminat pentru orașul Cluj cu 11 octombrie 1944. Aceste câteva luni au fost însă de ajuns pentru ca Gestapo-ul să instaureze o teroare în regiune, a cărei victime n-au fost numai persoane de origine evreiască, și ca naziști, în colaborare cu autoritățile fasciste maghiare,- să pune în aplicare planurile nefaste de deportare a populației evreiești. Studiul nostru nu-i uită însă nici pe acele persoane, care au dat dovadă de tărie de caracter și înfruntând eventualele pericole venite din partea autorităților fasciste, au contribuit la salvarea unor vieți. Analiza noastră principală însă, în cazul acestei probleme, se concentrează asupra impactului Holocaustului asupra populației evreiești al Clujului, al consecințelor economice nefaste izvorâte din acestea, dar și reintegrarea celor întorși din lagăr în circuitul vieții cotidiene clujene.

Un mic episod, dar de un impact destul de mare psihologic- deoarece numai în acel moment, populația civilă a orașului și a zonelor din împrejurimile acestuia, a concretizat ororile războiului- este reprezentată de bombardamentele din 2 iunie 1944, când avioane de luptă ale Aliților occidentali au efectuat un bombardament strategic de proporții, pentru prima oară, în cazul orașului Cluj. Țintele vizate erau, la prima vedere, calea ferată și zona industrială a orașului, neexistând o intenție clară pentru a cauza pierderi civile, cu toate acestea, acestea au existat, din clipa din care bombardamentele din această zi au produs victime sute de morți și câteva mii de păgubiți, în statisticile Primăriei apărând un număr de 2644 de case distruse total sau parțial. Aceste bombardamente au fost urmate de altele, care însă niciodată n-au mai atins intensitatea primelor.

Orașul a suferit două ocupații într-un singur an calendaristic. Primată au intrat trupele Wehrmacht-ului german, într-o situație oarecum surprinzătoare, fiind una din acele puține situații când o mare putere își ocupă aliatul mai mic. Împreună cu trupe, au venit și alte organe ale Reich-ului care și-au pus amprenta în mai multe feluri, dintre acestea menționăm acuma numai deportările, respectiv asasinarea unor personalități ai Rezistenței antigermane. În teza noastră am mai tratat o problemă destul de importantă legată de activitatea germană, respectiv retragerea trupelor în urma avansării Armatei Roșii și tentativele de evacuare, respectiv rezistența populației autohtone la acest fenomen. Bazat pe articole de presă și pe materiale de arhivă, am reușit să prezentăm câteva studii de caz mai ilustrative de unități industriale în care s-a încercat dezmembrarea aparatului și transportarea acestuia în teritoriile aflate încă sub controlul Axei, acțiuni care au reușit în anumite situații, în altele însă au eșuat din cauza rezistenței- bine documentată în sursele scrise ale vremii- al muncitorilor din unitățile industriale respective, care își apărau sursa de venit pe viitor. Asemenea cazuri au existat de exemplu în uzinele Dermata sau într-o întreprindere de dimensiuni mai reduse, în Fabrica de carne.

În urma părăsirii orașului de către trupele germane- care, pe parcursul retragerii, s-au recurs la efectuarea unor acțiuni de sabotaj strategic, dar totodată și a unor acțiuni cu caracter mai mult simbolic, de exemplu aruncarea în aer a unei sinagogi reprezentative- a intrat în oraș Armata Roșie, care o să aibă pe parcursul anilor viitori, rolul lui în modelarea vieții societății în întreaga Europa de Est. Studiul nostru cu privire

la prezența și modul de manifestare al Armatei Roșii, ca și entitate, în regiune, dar și a comportamentul individual al membrilor acestuia, este prezentată prin oglinda unor izvoare variabile, în care un rol foarte mare joacă amintirile subiective ale supraviețuitorilor acelor vremuri, încercând prezentarea unei tablou de ansamblu general.

Când luăm sub lupa analizei conviețuirea soldaților Armatei Roșii cu populația civilă locală, trebuie să avem o privire pe mai multe evenimente, aspecte, fenomene, între care acum menționăm jafurile, furturile și violurile despre care presa cenzurată a vremii nu îndrăznește să scrie, recvirările făcute fie în mod oficial, fie într-un mod neoficial, speranțele anumitor persoane legate de prezența Armatei Roșii, colaborare și neînțelegeri cu autoritățile locale, etc. Un eveniment foarte nefast este reprezentat de deportarea a aproximativ 10000 de persoane din oraș și împrejurimile acestuia în Uniunea Sovietică, dintre care mulți nu s-au mai întors niciodată.

Ultima parte a acestui capitol vast se concentrează asupra problematicii refacerii infrastructurii comune, și mai ales, rolul administrației publice locale în procesele de refacere și reconstrucție, rolul acestuia crescând în această situație, ca de altfel în general în situațiile de după război. Pentru a face imaginea complexă, pe parcursul acestei prezentări nu ne-am concentrat exclusiv asupra fondului Primăriei și al Prefecturii, ci ne-am propus reflectarea unui cadru mai general, de la problema plății angajaților din sistemul public până la ajutoarele bănești și materiale oferite de autorități în cazul reconstrucției unor instituții ca școlile sau spitalele. Referiri asupra reconstrucției industriale am făcut numai în acele cazuri când am considerat că este ilustrativ în cazul capitolului, situației industriei clujene fiind dedicat întregul capitol următor.

3. Refacerea industrială din Cluj și depunerea bazelor dezvoltării în direcția socialistă

Acest capitol tratează problema industriei clujene în ajunul marilor naționalizări, și la rândul lui, este structurat în trei părți. Prima parte, intitulată *Capacitatea industrială a Clujului în perioada precedentă războiului* este de fapt un studiu cu caracter sintetic, în numai câteva pagini oferind informații selective, dar cuprinzătoare cu privire la bazele dezvoltării industriei clujene de la începuturile

industrializării până la clipa trecerii frontului în 1944. Sunt analizate posibilitățile de dezvoltare, tipul și evoluția investițiilor industriale, consecințele evenimentelor majore din sfera socială și politică care și-au pus amprenta asupra evoluției industriei clujene, încercând nu numai prezentarea factuală a datelor și informațiilor legate de producția industrială, ci încearcă să analizeze și să reflectă și asupra posibilităților și greutăților acestuia, a punctelor forte și pericole existente în sens economic. Această parte se încheie cu impactul retragerii germane din oraș, prezentând consecințele dezmembrărilor, respectiv al acțiunilor de sabotaj strategic ale acestora.

Partea de mijloc este cea mai vastă ca și extindere și totodată și partea cea mai consistentă, și are ca titlu *Procesul și eforturile de refacere industrială*. Prezentarea în cadrul acestuia se axează pe două direcții : pe de o parte, se face o prezentare ce se tinde spre complexitate, statistică, factuală, bazată pe statisticile vremii, datate mai ales pe anul 1948, dar și din anii precedenți, defalcate pe ramuri industriale, oferind cititorului date și cifre exacte asupra capacității de producție ale anumitor unități industriale, cum ar fi capacitatea de producție și evoluția acestora, evoluția numărului angajaților- cu termeni contemporani : ai resursei umane- vânzări și piețe de desfacere, impactul războiului asupra producției (care nu poate fi unul pozitiv, în privința comenzilor însemnate din partea armatelor , sau negativ, dacă ne referim la distrugerile de război). Pe de o altă parte, am încercat să reflectăm și asupra impactului evenimentelor petrecute pe plan social, cum ar fi creșterea sau descreșterea cerințelor populației pentru anumite produse, măsuri de austeritate, problemele apărute în liniile de aprovizionare cu materii prime din cauza unor fenomene specifice acelor ani, și direcția evoluției proceselor de producție. Până în clipa în care a intervenit naționalizarea mării proprietăți industriale.

Ultima parte, intitulată *Naționalizarea socialistă a industriei* face incursiune, în prețul a 10 pagini, într-un subiect foarte interesant, o măsură care a stat la baza economiei centraliste socialiste realizată în urma acestui eveniment, cel al naționalizării. Cu privire la felul în care a decurs procesul, precum și al inventarului precis al naționalizării, o documentație precisă și exhaustivă în documentele PMR-ului. Dincolo de a reda și analiza aceste date, am încercat să urmărim și evenimentele care s-au produs imediat după punerea în practică a măsurilor de naționalizare, și impactul acestora, lucruri care pot fi surprinse mult mai greu, și pot fi interpretabile în mai multe feluri. În

rapoartele Comitetului Județean al PMR-ului, adresate lunar organelor din București, se găsesc date interesate cu privire la noi directori „muncitori” ai întreprinderilor, într-o manieră sintetică de prezentare, și care la rândul lor, pot reprezenta bazele unui studiu-analiză pe viitor.

4. Activitatea instituțiilor financiare din Cluj, 1944-1948

Acest capitol are ca subiect o problemă foarte puțin tratată în literatura autohtonă de specialitate, dar care are o semnificație considerabilă din punctul de vedere al tezei noastre, cel al vieții bancare din oraș în anii respectivi.

În lumea occidentală în prezent se pune mare preț la istoriografia economică, existând chiar câteva școli bine definite, care produc lucrări importante, nu numai pentru mediul academic restrâns, ci și pentru piața de consum. Acest capitol din teza noastră se dorește de-a fi deschizător de drumuri, dat fiind lucrul că foarte multe documente au fost văzute pentru prima dată de către autor.

Acest capitol se bazează în primul și în primul rând pe documentele descoperite în Arhivele Naționale din Cluj, și pe lângă câteva aspecte generale, prezentate în introducere și concluziile, acest capitol scurt, dar cu conținut consistent, prezintă 16 studii de caz ale unor bănci active în oraș și în județ, care fie că își aveau reședința aici, fie dețineau sucursale importante, între aceste instituții numărându-se Banca Centrală pentru Industrie și Comerț, Banca Ardeleană, Banca Albina, Banca Generală de Credit, Banca Comercială Clujeană, etc. Dacă urmărim cu atenție fiecare studiu de caz în parte, se pot observa cu destul de mare ușurință caracteristici specifice pentru fiecare determinante, cum ar fi natura capitalului din punct de vedere etnic sau confesional (foarte ușor se pot distinge băncile cu capital românesc, unguresc sau săsesc, în cazul entității financiare Banca „Vlădeasa” din Huedin avea în componența acționariatului mulți preoți greco-catolici, etc.), cu privire la mărimea capitalului disponibil și al nivelului și calității afacerilor întreprinse de aceștia, greutățile cu care s-au confruntat de-a lungul timpului, obiectivele bine definite ale fiecăruia, etc. În fondul Camerei de Comerț și Industrie se găsesc și inventarele foarte precise ale naționalizării băncilor.

În comparație cu sectorul industrial, tratat în capitolul precedent, putem afirma că piața financiară a vremii era cu mult mai restrânsă decât cea agrară și industrială, și aparent a avut un impact mult mai mic asupra societății decât celalalte două. Nu putem afirma însă că nu au avut rol deloc, deoarece foarte multe întreprinderi au contractat credite și alte servicii financiare de la acele instituții din urmă.

În cazul tuturor instituțiilor financiare-bancare, putem distinge clar o linie a evoluției aparte : la sfârșitul anului 1944 și în 1945 , majoritatea celor care contractează împrumuturi provin din rândurile persoanelor fizice și a întreprinderilor mici , întreprinderile mari contractând foarte rar împrumuturi, și atunci când o fac, numai pe termen scurt, pe câteva luni. În acest an, probabil din cauza entuziasmului în urma terminării războiului, reflectat în speranțele investitorilor, se observă o tendință de înființare a multor sucursale noi, însă din 1946 deja se trece la măsuri de restrângere a activităților. Situația se schimbă la sfârșitul anului 1947, și este vizibil schimbată în 1948: întreprinderile mari contractează împrumuturi majore, fiind vorba în acest caz probabil de o creștere a dorinței de a investi în proiecte majore odată cu relativa stabilizare a economiei în acești ani, avântul însă a fost întrerupt de procesele de naționalizare.

5. Situația agriculturii și opțiunile pentru rezolvarea problemei agrare

În acest capitol se tratează problematica evoluției agriculturii și al proprietății agrare în perioada respectivă, prin prisma a două evenimente majore care au afectat în 1944-1945, dar și în anii imediat următori, structurile de producție agrară, primul dintre ele având mai mult un impact regional, iar cel de-al doilea, impact pe scară națională, fiind vorba de aplicarea legii CASBI în mediul rural și legea reformei agrare din 1945.

Legea nr. 91/1945, sau legea cu privire la Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI), reprezenta o măsură normală , în condițiile de război, și dispunea punerea sub sechestru averile inamice de pe teritoriul României, adică toate acele proprietăți, care fie se aflau în proprietatea statelor cu care România la momentul respectiv se afla în război, fie a cetățenilor acestor țări, fie a așa-zișilor inamici rezunați. În fondul de arhivă al Instituției Prefectului județului Cluj, se găsește o

documentație detaliată cu privire la cazurile concrete în care prevederile legii s-au aplicat în mediul rural. În cursul cercetării noastre am reușit să identificăm 26 de cazuri concrete. Pe baza analizei documentației am tras concluzia că, deși litera legii în sine nu era una discriminatorie, punerea în practică a prevederilor acestuia a lăsat loc de interpretări și a oferit mână destul de liberă autorităților locale, care întocmeau certificatele pe baza cărora se putea pune sechestrul pe bunurile persoanelor respective. Iar multe dintre aceste cazuri au rămas nesoluționate și în urma terminării războiului.

Legea CASBI, ca și urmările și conotațiile ei, au făcut rar obiectul unor analize, și accesul la documentație a fost multă vreme restricționat, iar puținele eforturi juridice de după 1989 n-au rezolvat problemele în totalitate. Iar pentru a face acest lucru, deschiderea fondurilor de arhivă pentru cercetători reprezintă o necesitate .

Celălalt eveniment, de o anvergură mare, a fost reforma agrară din 1945, care nu a adus consecințe numai asupra producției agricole, ci asupra întregii societăți românești. Ca orice fapt istoric, și această măsură își are timpul și locul bine stabilit în cronologia istoriei românești. Eveniment de mare anvergură, foarte controversat chiar și în acele luni, mai ales în legătură cu practicile de punere în aplicare a ei, a fost concepută și pusă în aplicare într-o perioadă foarte tulbură, de tranziție și plină cu tot feluri de greutăți, și ca orice fenomen major, este inexplorabil în complexitatea ei totală. Prin acest capitol s-a încercat sintetizarea a unor fapte și fenomene care de altfel sunt greu de cuprins într-un tablou general, cu caracter sintetic: dezordinea și haosul creat de măsurile luate pe baza schimbărilor intervenite în structurile de proprietăți din cadrul agriculturii. Probabil că acesta este capitolul cu cea mai variată documentație, regăsindu-se între sursele folosite izvoarele arhivistice din Cluj, București și Budapesta, colecții de documente editate, presa vremii, care a avut un rol important în definirea poziției forțelor politice, și literatura generală, dar și de specialitate, care au avut un rol important pentru plasarea acestui eveniment, fapt istoric, în șirul evenimentelor petrecute la nivel european- în toate țările din Europa Centrală și de Est având loc măsuri cu caracter similar în toți acești ani- dar și a consecințelor acestuia la nivel național, regional și local.

Studiul nostru poate fi structurată, la rândul lui, în trei părți : poziția forțelor politice și sociale cu privire la ideea efectuării reformei agrare, și reflectarea acestora atât la nivel de opinii, cât și la nivel de acțiuni, efectuarea reformei agrare, structura

aparaturii de execuție și imaginea punerii în practică-atât a celei oficiale, cât și a celei neoficiale, reale, destinată nu atât publicului larg, ci numai organelor responsabile și de conducere a țării- , și impactul măsurilor la nivel local. Am încercat să prezentăm atât imagini sintetice, realizate prin raporturile organelor administrative, cât și studii de caz, diferite de la un loc la altul.

În concluzii, noi am putea spune că această lege a reformei agrare, legea 187 din 23 martie 1945, a fost concepută, adoptată și pusă în aplicare într-o perioadă foarte tulbură de tranziției iar consecințele ei au fost la fel de haotice, cum era în general și spiritul vremii. Este cert că foarte mulți din cei împroprietăriți s-a bucurat, totodată însă parțial și datorită fărâmițării loturilor- celălalt eveniment, care însă nu ținea cont de natura umană, fiind marea secetă din acești ani- a contribuit într-o foarte mare măsură la decăderea volumului de producție în agricultură. Fără îndoială, a existat o anumită cerință, pretenție din partea unei pături sociale foarte largi pentru înfăptuirea acestui act, în circumstanțele respective însă, mai ales datorită faptului că nu se dispunea întotdeauna de niște structuri corespunzătoare la nivel local, prin punerea lui în aplicație s-a creat un oarecare haos, controlul evenimentelor fiind scăpat de multe ori din mâinile forțelor politice și administrative, și în urma aplicării măsurilor de expropriere și împroprietărire adesea într-un mod speculativ și abuziv s-a accentuat, între altele, anumite tensiuni interetnice, intersociale și intercomunitare. Nesiguranța socială și dezordinea, existente deja în urma evenimentelor de război în lumea urbană, s-au extins și s-au agravat și în contextul rural. Un adevărat câștigător al întregului proces a fost însă Partidul Comunist, care nu numai că a reușit să dea o lovitură „dușmanului de clasă” din mediul rural, ci totodată crearea unui cap de pod în lumea satelor chiar dacă locuitorii comunităților rurale nu găseau a fi prea atractivă mesajele ideologiei marxist-leniniste, fapt ce se va reflecta și în procesul de colectivizare, ce va urma instaurării regimului comunist.

6. Impactul măsurilor inițiate de comuniști asupra vieții sociale și cultural-bisericească

Acest capitol conține de fapt două studii de caz cu subiecte diferite : primul dintre aceștia se referă asupra situației economice a bisericii unitariene din Transilvania

în perioada 1944-1948 iar al doilea asupra punerii în aplicație a procesului de naționalizare a școlilor bisericești în orașul Cluj.

Din lipsă de timp și spațiu, nu am reflectat asupra evoluției stării economice a tuturor bisericilor și cultelor active în Transilvania, lucru care ar putea să reprezinte subiectul a unei teze separate de doctorat. Am ales pe post de studiu de caz biserica unitariană din mai multe motive . Această biserică este una minoritară, cu un număr limitat de credincioși- conform statisticilor din perioada interbelică, avea 80000 de credincioși-, predominant de naționalitate maghiară, bazată pe valorile tradiționale protestante și pe antitrinitarianism, și are un singur episcop, a cărui rezidență se găsește în orașul Cluj. Iar tocmai din acest motiv, al numărului relativ limitat al credincioșilor și a proprietăților bisericești, i se poate face o analiză corespunzătoare, relativ reprezentativă și într-un spațiu relativ restrâns, și totodată, deși fiecare structură bisericească este unică în felul lui, există multe similarități cu celelalte.

Biserica a jucat un rol important în evoluția vieții religioase în Principatul Transilvaniei, în urma anectării provinciei la imperiul Habsburgic rolul , mărimea și importanța a intrat în descreștere. În studiul nostru am făcut, pe baza unor documente în arhivele bisericii, o incursiune sumară în realitățile economice ale acestei biserici, mai ales prin activitatea organului denumit Comisia Economică a Consiliului Superior al Bisericii Unitariene, Comisie subordonată drept , în perioada interbelică, Consiliului Reprezentativ al Bisericii Unitariene, respectiv episcopului în persoană. Apoi am luat sub analiză situația Bisericii din punct de vedere economic în perioada 1944-1948, cu accent deosebit pus asupra consecințelor trecerii frontului prin Transilvania și distrugerile provocate de război, schimbările intervenite în proprietățile agrare din mediul rural și impactul acestora, constituirea și administrarea resurselor economice care au stat la baza activităților religioase și educaționale ale Bisericii, relațiile acestuia cu administrația publică locală căile de aprovizionare cu bunuri și obiecte specifice activităților economice, etc.

Celălalt studiu are o perspectivă interconfesională prin natura subiectului și tratează o problemă care a afectat, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate cultele religioase din România, fiind vorba de problema naționalizării școlilor bisericești, din vara anului 1948. Ca și celelalte naționalizări, efectuate în domeniile industriale și în cel

bancar, și aceste măsuri au fost menite ca să transforme societatea românească după modelul sovietic, proces a cărui prim pas legal a fost făcut prin adoptarea Constituției staliniste din 1948, Constituție care a fost urmată în curând de legile generale și speciale corespunzătoare. Prin studiul nostru, urmărim modul în care a fost pusă în aplicare prevederile legale ale Decretului 175 din 3 august 1948, raportarea bisericilor la punerea în aplicare a acestuia, precum și consecințele economice, prin liste de inventar și statistici. Totodată am fost nevoiți să facem o comparație între cele două stiluri diferite privind exprimarea atitudinii la adresa acestor măsuri de biserica romano-catolică, a cărui reprezentant de marcă era episcopul din Alba Iulia, Márton Áron, și atitudinea bisericilor protestante. Pe când biserica catolică nu dorea să recunoască justetea măsurilor de naționalizare, și a ales calea protestelor prin memorandum în acest sens, exprimându-și dezacordul, totodată acceptând consecințele imediate, dar n-au renunțat la revizuirea acestuia cu prima ocazie, bisericile protestante au acceptat prevederile legii, studiindu-l însă pe acestea, și au ales calea petiționării în vederea redobândirii acelor proprietăți, în cazul cărora prevederile legale puteau fi interpretate. În deceniile democrației postcomuniste, a început procesul juridic al retrocedărilor, încă nici după douăzeci de ani, nu s-a terminat definitiv.

Concluzii

Considerăm că cercetarea efectuată de noi în cazul subiectului general specificat de titlul tezei nu este încă încheiată și nici nu putea să fie exhaustivă. Deși această teză a reușit să trateze o gamă variată de subiecte, de multe ori utilizând surse și informații inedite, există o serie de alte subiecte care, din lipsă de spațiu și de timp, n-au putut fi tratate în detaliu- sau deloc- în această teză. Aici ne gândim în primul rând la niște studii de caz legate de instituții cum ar fi unitățile administrației locale, a structurilor de învățământ universitar și preuniversitar, problema evoluției învățământului universitar clujean în oglinda evoluțiilor politice și sociale, sau probleme strict legate de viața economică, cum ar fi evoluția prețurilor de pe piața cotidiană, problema inflației, a componenței și dinamicii pieței negre, problema de locuințe, sau chiar anumite aspecte din domeniul socio-antropologic, cum ar fi condiția femeii în perioada respectivă, problema criminalității, etc. Aceste subiecte pot fi abordate în urma unor cercetări și studii postdoctorale.

Pe parcursul investigației noastre ne-am axat mai mult asupra problemelor economice și sociale, nu am neglijat însă nici alte aspecte, care puteau să influențeze evoluția acestora. Nu numai în privința subiectelor ne confruntăm însă și până în clipa de față de o abundență copleșitoare, ci și în privința surselor, ceea ce ne îndeamnă să continuăm cercetările în acest domeniu.

Considerăm că intervalul de timp 1944-1948 a fost o perioadă aparte, și a reprezentat un episod important în istoria României. A reprezentat sfârșitul unui eveniment major al istoriei universale ce a influențat decisiv soarta întregii omeniri, cel al Doilea Război mondial, dar și începutul unei ere noi, ce s-a manifestat pe planul politicii internaționale sub forma Războiului Rece, iar în cazul României, instaurarea unui regim comunist. Iar din punctul de vedere al analizei istorice, intervalul 1944-1948 reprezintă perioada intermediară între cele două evenimente.

Este un lucru cert că realitățile acestor ani au fost determinate în mare măsură de consecințele războiului, și s-au reflectat pe plan social și economic în fenomene ca lipsa cronică de locuințe în oraș, oprirea producției industriale pe perioade nedeterminate din cauza lipsei materialelor prime și a lipsei de siguranță în aprovizionare, probleme apărute în aprovizionarea populației cu alimente și drept consecință, apariția pieței negre, un discurs intelectual bazat pe sensibilitate socială, etc. Și chiar dacă instaurarea regimului monolitic stalinist a fost „ajutată” și din exterior, într-o oarecare măsură și spiritul vremii a fost favorabilă producerii unor evenimente ca reforma agrară din 1945, control de stat instaurat asupra mării producții industriale, iar apoi naționalizarea acestuia, în 1948, naționalizarea instituțiilor financiare, etatizarea învățământului bisericesc, etc. Iar aceste măsuri au contribuit, la rândul lor, la instaurarea regimului politic și social care a determinat viața României în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea.

În teza noastră am încercat să oferim un tablou cât se poate de detaliat și complex al evenimentelor majore ale acestei evoluții.